

MÜLKİ HÜQUQ VƏ AZADLIQLAR SAHƏSİNDƏ BEYNƏLXALQ STANDARTLARIN AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ KONSTITUSİYASINA İMPLEMENTASIYASI

Məhparə Fətullayeva *

Xülasə

Bu məqalədə insan hüquqlarının yaranma tarixinə, insan və cəmiyyət arasındakı münasibətlərə, habelə dövlətimizdə insan hüquqlarının formalaşmasına toxunulmuşdur. Məqalədə insanın mülki hüquq və azadlıqlarının beynəlxalq-hüquqi normalarda təsbiti və bu normaların Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına implementasiyası öz əksini tapmışdır.

Açar sözlər: *insan hüquqları; əsas insan hüquq və azadlıqlarına hörmət edilməsi prinsipi; mülki hüquq və azadlıqlar; beynəlxalq standartlar; implementasiya*

Dünyanın özü kimi qədim olan, cəmiyyətlə birgə yaranan insan hüquqları ideyasının fəlsəfi əsaslarının işlənib hazırlanması və bu ideya uğrunda səmərəli mübarizənin aparılması mütəmadi hala çevrilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, insanın istər cəmiyyət, istərsə də dövlət tərəfindən pozula bilməyən hüquqlara sahib olması ilə bağlı ideya insan cəmiyyətinin yarandığı dövrlərdən meydana çıxmışdır.

İnsan hüquqlarının təmin olunması tələbi insanlarla dövlətin qarşılıqlı münasibətlərinin təbiətindən irəli gələrək, siyasi, hüquqi və sosial tərəqqinin əsas şərti hesab olunur. İnsan hüquqları tarixinin ətraflı və geniş şəkildə öyrənilməsi onun tərkib hissəsi olduğu beynəlxalq hüququn tarixi inkişafı ilə sıx bağlıdır. Tarixən insan hüquqları müstəqil, hörmət, ləyaqət, bərabərlik, azadlıq, ədalət kimi ortağ dəyərlərə əsaslanır, qanunla müəyyən edilir və qorunur. Beynəlxalq hüququn yaranıb inkişaf etməyə başladığı ilk dövrdə də insan hüquqları yalnız dövlətlərin daxili yurisdiksiyasına aid olan məsələ kimi qəbul edilmişdir. Belə ki, həmin dövrdə dövlətlər siyasətlərində “mütləq suverenlik” nəzəriyyəsinə arxalanırdılar.

Müstəqilliyini yenidən əldə etmiş Azərbaycan Respublikasında da insan hüquqlarının müdafiəsi istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır. Belə ki, 18 oktyabr 1991-ci tarixində Azərbaycan Respublikasının Ali Soveti tərəfindən qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikasının Dövlət Müstəqilliyinin bərpası haqqında Konstitusiya Aktının 19-cu maddəsində dövlətimiz Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsini qəbul etdiyini elan etmişdir.

Azərbaycan dövləti, bir tərəfdən, insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində fəaliyyət göstərən beynəlxalq təşkilatlara - 30 yanvar 1992-ci il tarixində ATƏT-ə, 02 mart 1992-ci il tarixində BMT-yə və 25 yanvar 2001-ci il tarixində isə Avropa Şurasına üzv qəbul edilməklə yanaşı, insan hüquqları sahəsində qəbul edilmiş əksər beynəlxalq müqavilələrə, o cümlədən 1966-cı il tarixli

---

* hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt, 1950-ci il tarixli İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyası, İşgəncələrə və digər qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar və cəza növləri əleyhinə 1984-cü il tarixli Konvensiya, Genosid cinayətinin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında 1948-ci il tarixli Konvensiya, Kəlləlik haqqında 1926-cı il tarixli Konvensiya, İcbari və ya məcburi əmək haqqında 1930-cu il tarixli BƏT Konvensiyası, Kəlləliyin, qul ticarətinin və kəlləliklə oxşar institut və adətlərin ləğv edilməsi barədə 1956-cı il tarixli Əlavə Konvensiya, Milli azlıqların müdafiəsi haqqında 1995-ci il tarixli Avropa Çərçivə Konvensiyası, İşgəncələrin, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftarın və ya cəzanın qarşısının alınması haqqında 1987-ci il tarixli Avropa Konvensiyası, İnsan Alverinə qarşı mübarizə haqqında 2005-ci il tarixli Avropa Konvensiyası və digərlərinə qoşulmuşdur. Digər tərəfdən isə, bu öhdəliyi yerinə yetirmək məqsədilə beynəlxalq hüququn ümumtanınmış normalarının və tərəfdar çıxdığı beynəlxalq standartların Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinə implementasiyası və bu sahədə mövcud beynəlxalq standartlara uyğun olaraq öz dövlətdaxili qanunvericiliyini yaratması olmuşdur. Şübhəsiz ki, bu prosesdə ilk mühüm addım müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiyasının qəbulu oldu. [1]

Əbədiyaşarlıq zirvəsinə yüksəlmiş fenomen şəxsiyyətlər bir xalqı təmsil etməklə yanaşı, ümumbəşəri ideyaların daşıyıcılarına çevrilmiş, öz möhürlərini tarixə vurmuşlar. Cəmiyyətin ən müxtəlif sahələrində nizam-intizamın, haqq-ədələtin təminatına çalışan, bunu formula çevirən Heydər Əliyev dövlətlə xalq arasında möhkəm mənəvi, siyasi və hüquqi bağlılıq yaratmışdır.

Ümummillî lider Azərbaycanın perspektiv inkişafını düzgün müəyyənləşdirərək sivil Qərb və Şərq dəyərlərinin cəmiyyətdə tam mənimsənilməsinə, demokratik ənənələrin daha da möhkəmləndirilməsinə, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinə və etibarlı təminatına hər zaman xüsusi diqqətlə yanaşmışdır.

Azərbaycanda insan hüquqlarının təminatlı formalaşması Ulu Öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. İnsan hüquqları amili Ulu Öndər Heydər Əliyev fəaliyyətinin əsası olmuşdur ki, bu da bilavasitə onun rəhbərliyi və təşəbbüsü ilə kifayət qədər normativ hüquqi sənədlərin qəbul edilməsi ilə nəticələnmişdir. Ulu Öndərin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi birinci dövrdə qəbul edilən 21 aprel 1978-ci il tarixli Konstitusiyanın ikinci mühüm bölməsi dövlət və şəxsiyyət münasibətlərinə həsr edilməklə insan hüquqlarına həsr edilmişdir. Belə ki, vəzifəli şəxslərin hərəkətlərindən şikayət vermək hüququ, şərəf və ləyaqətə qarşı törədilən qəsdlərdən məhkəmə müdafiəsi hüququ, sağlamlığın mühafizəsi hüququ, mənzil hüququ, mədəniyyət nailiyyətlərindən istifadə etmək hüququ, yaradıcılıq azadlığı və sair bu kimi hüquqlar Konstitusiyada təsbit olunmuşdur.

1993-cü ildə xalqın tələbi ilə yenidən hakimiyyətə qayıdan Ulu Öndər dövlətimizdə insan hüquqlarının təminatlı sisteminin əsasını qoymuş oldu və onu ümumdövlət vəzifəsi hesab etdi.

Ulu Öndərin təşəbbüsü ilə Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin əsas müddəalarını özündə əks etdirən müstəqil Azərbaycan Respublikasının 12 noyabr 1995-ci ildə ümumxalq səsverməsi (referendum) yolu ilə Konstitusiyası qəbul edildi. 5 bölmə, 12 fəsil və 158 maddədən ibarət olan ilk Konstitusiyasının qəbul edilməsi Azərbaycanın dövlət və hüquq tarixində mühüm hadisələrdən biridir. Məhz milli dövlətin formalaşmasında, demokratik və hüquqi dövlət quruculuğu yoluna qədəm qoymasında, habelə hüquq sisteminin və milli qanunvericiliyin inkişafında Konstitusiyanın rolu əvəzsizdir. İnsan hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsini, təminatını həyata keçirə bilməyən bir dövləti “demokratik” və “hüquqi” hesab etmək qeyri-mümkündür.

İnsan hüquqlarının qorunmasını dövlətin ali məqsədi hesab edən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında beynəlxalq hüquq normalarının primatlığını qəbul edən kifayət qədər müddəalar vardır. Belə ki, Konstitusiyanın 12-ci maddəsinin 2-ci hissəsində deyilir ki, bu Konstitusiyada sadalanan insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun tətbiq edilir. Konstitusiya bu deklarativ norma ilə kifayətlənməyərək, 71-ci maddədə insan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını gözləməyi və qorumağı qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının üzərinə bir vəzifə olaraq qoyur. [2, s.12] Konstitusiyada təsbit olunmuş bu strateji məqsəd, ilk növbədə, hüquq islahatları və insan hüquqlarının qorunması prinsipinin real həyatda tətbiqini zəruri etdi.

Məhz müstəqil Konstitusiyayı özündən əvvəlki sovet Konstitusiyalardan əhəmiyyətli dərəcədə fərqləndirən əsas xüsusiyyətlərindən biri insan və vətəndaşın hüquqlarına və azadlıqlarına geniş yer verməklə, habelə beynəlxalq təcürübə nəzərə alınmaqla əsas insan və vətəndaşın hüquqlarının və azadlıqlarının təsbit edilməsi, həmçinin əsas insan və vətəndaşın hüquqlarının və azadlıqların həyata keçirilməsi, təmin edilməsi və müdafiəsi üçün zəruri olan müvafiq icra mexanizinin yaradılmasıdır.

İnsan hüquqları üzrə çoxsaylı beynəlxalq sənədlərin təhlili göstərir ki, müasir beynəlxalq hüquqda universal norma mövcuddur, elə bir norma ki, məhz ona əsasən dövlətlər irqindən, cinsindən, dilindən və dinindən asılı olmayaraq, bütün insanlar üçün əsas insan hüquqları və azadlıqlarına hörmət etməyə borcudurlar.

Qeyd etmək lazımdır ki, ölkəmizdə “insan hüquqlarının, o cümlədən insan hüquqlarının dövlət tərəfindən müdafiə edilməsi prinsipinin təsbit edən ilk hüquqi sənəd isə Milli Şura tərəfindən 1918-ci ildə qəbul edilmiş İstiqlal bəyannaməsi oldu. Həmin bəyannamənin 4-cü bəndinə görə “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti milliyyətindən, məzhəbindən, sinfindən, silkindən və cinsindən asılı olmayaraq öz sərhədləri daxilində bütün vətəndaşlarına siyasi və vətəndaş hüquqlarını təmin edir.”

Azərbaycan Respublikasında mülki hüquqların müdafiəsi sahəsində qanunvericilik bazasının formalaşdırılmasında Konstitusiyanın aşağıdakı normaları əsas yer tutmuşdur:

- Konstitusiyanın “Əsas insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları” adlanan III fəslində fundamental mülki hüquq və azadlıqlar bəyan edildi;

- Konstitusiyanın “Dövlətin əsasları” adlanan II fəslin 12-ci maddəsində “insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarının layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsinin dövlətin ali məqsədi olduğunu” bəyan edildi;

- Konstitusiyanın 24-cü maddəsində insan hüquqlarının fundamental prinsiplərinin - “insan ləyaqəti və ona hörmət, habelə hər kəsin doğulduğu andan toxunulmaz, pozulmaz və ayrılmaz hüquqları və azadlıqlarının” olmasını bəyan etdi;

- Konstitusiyanın 26-cı maddəsinin 2-ci hissəsində hər kəsin hüquqlarının və azadlıqlarının dövlət tərəfindən müdafiəsinə təminat verdiyini bəyan etdi;

- Konstitusiyanın 71-ci maddəsində “insan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını gözləmək və qorumaq qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının borcu” olduğunu, habelə 71-ci maddəsinin 5-ci və 6-cı bəndlərinə əsasən Konstitusiyanın heç bir müddəsinin insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının ləğvinə yönəldilmiş müddəə kimi təfsir edilə bilməməsi və Azərbaycan Respublikası ərazisində insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqlarının birbaşa qüvvədə olması müəyyən edildi;

- Konstitusiyanın 148-ci maddəsinin 2-ci hissəsi ilə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi qəbul edilməklə faktiki olaraq həmin müqavilələrdə əks olunan beynəlxalq standartların Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə inkorporasiyası bəyan edildi;

- Konstitusiyanın 12-ci maddəsinin ikinci hissəsində “insan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqları Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun tətbiq edildiyi”, 151-ci maddə də isə beynəlxalq müqavilələrin Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sistemində aid olan normativ hüquqi aktlardan üstün qüvvəyə malik olması göstərilmişdir. Yalnız Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və referendumla qəbul edilən aktların bu qaydada istisnalıq təşkil etdiyini müəyyən etdi.

Belə ki, Konstitusiyanın qəbulundan keçən 28 il ərzində Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına üç dəfə - 24 avqust 2002-ci il, 18 mart 2009-cu və 26 sentyabr 2016-cı il tarixlərində Azərbaycan xalqı ümumxalq səsverməsi (referendum yolu ilə) dəyişikliklər edərək, mülki hüquq və azadlıqların təmin və müdafiə edilməsinə yönəldilmiş müxtəlif səpkili və statuslu normativ hüquqi aktlar - məcəllələr, konstitusiya qanunları, qanunlar, qaydalar və s. qəbul edilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikası bu sahədə məsuliyyətinin artırılması məqsədilə qəbul edilmiş beynəlxalq sənədlərin icra mexa-

nizmləri dəqiq normalaşdırılması, onların səmərəli milli-hüquqi implementasiyası üçün müvafiq tədbirlər həyata keçirir və milli qanunvericilik çərçivəsində məsuliyyət tədbirlərini gücləndirir.

Yuxarıda aparılmış təhlildən görüldüyü kimi insan hüquqlarının, o cümlədən mülki hüquq və azadlıqlar dövlətdaxili hüququn institutu kimi yaranmış və inkişaf etmişdir.

İstinadlar:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 2016. 91 s.
2. Cəfərov. İ Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının şərhı, Bakı, 2010. 723 s.

IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL STANDARDS IN THE FIELD OF CIVIL RIGHTS AND LIBERTIES TO THE CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

Mekhpara Fatullayeva*

Abstract

In this article, the historical development of human rights, the relationship between a man and society, as well as the formation of human rights in our country have been touched upon. In the article, the determination of human civil rights and liberties in international legal norms and the implementation of these norms in the constitution of the Republic of Azerbaijan are reflected.

Keywords: *Human rights; the principle of respect for human rights and fundamental freedoms; civil rights and liberties; international standards; implementations.*

ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ В ОБЛАСТИ ГРАЖДАНСКИХ ПРАВ И СВОБОД В КОНСТИТУЦИЮ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Мехпара Фатуллаева**

Резюме

В данной статье затронута история создания прав человека, взаимоотношения человека и общества, а также становление прав человека в нашей стране. В статье отражено определение гражданских прав и свобод человека в международно-правовых нормах и реализация этих норм в Конституции Азербайджанской Республики.

Ключевые слова: *права человека; принцип уважения основных прав и свобод человека; гражданские права и свободы; международные стандарты; имплементация.*

---

* Ph.D. in Law

** доктор философии по праву